

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 101

О. П. ВАРШАВСЬКИЙ^{1*}

^{1*} Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Дніпро); ел. пошта wasistist@gmail.com; ORCID 0000-0003-3601-0131

ФІЛОСОФСЬКЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАПИТ ЧАСУ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНФЕРЕНЦІЇ

16 листопада 2017-го року з нагоди Всесвітнього дня філософії кафедра філософії та соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту провела конференцію «*Філософське мислення як запит часу*». У ній взяли участь провідні вчені Національного гірничого університету та інших наукових закладів міста Дніпро.

Завданням конференції було осмислення актуальності філософського мислення у сучасному інформаційно-технологічному світі. Незважаючи на святковий і дружній характер зустрічі, майже всі виступи зустрічали гострі питання та критичні зауваження зі сторони аудиторії. Основна дискусія розв'язалася навколо питання про практичність і доцільність філософії.

Пленарне засідання конференції відкрила доповідь Громова В.Є. (професор Національного гірничого університету – НГУ) «*Про потребу філософії у наші дні*», в якій він представив аналіз сучасного стану західного суспільства.

Громов В.Є. вважає, що суспільна діяльність набула нині універсального характеру, при цьому спостерігається невпинне розгалуження напрямків розвитку, зростання різноманіття у створенні культурних форм. Це, у свою чергу, спричиняє певну розгубленість і хиткість в існуванні суб'єкта, а відтак, необхідність відповідального вибору людських смислів і цілей: «Споживацьке суспільство з ростом потенціалу універсальності потрапило у пастку зовнішньої

обумовленості, породивши конфлікт сакрального і профанічного начал у своєму життєвому світі. У соціальній грі розмаїття та позірності душа втрачає здатність до «анамнезису» всезагального, родового смислу людини і стає нечуйною до її «метафізичної належності»».

Згідно з Громовим В.Є., опора мислячого суб'єкта виявляється не у чуттєво-розсудкових межах буття, а за ними. Узагальнена когнітивна здібність черпає силу не тільки із усвідомлення стосунків детермінації та структур зовнішньої культурної онтології, але із «буття як такого, що в нього людина первинно вбудована без її власного відома». І звідси автор по-кантіанськи виходить до конституювання сфери трансцендентного. Він протистоїть постмодерністському завданню розщеплення Абсолюта, показуючи, що будь-яка природнича, а також соціальна думка, навіть якщо вона дивиться на буття крізь призму понять нелінійності, несталості й децентрованості, а проте, все одно живиться філософським «логоцентризмом», не полишає схильності на вироблення загальнозначущих концепцій про людину, її смисл та імперативи. І таким чином, філософія як «сила суб'єктивності» природно відтворює себе в найнижчих історичних обставинах.

Хміль В.В. (професор Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна – ДНУЗТ) у роботі «*Філософія як духовний запит людства*» покладає відповідальність філософів в епоху

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

глобалізації стосовно конфліктів, соціальної нерівності та пануючої в світі несправедливості.

Зокрема, він вказує на те, що філософи часто втрачають із уваги платонівський ідеал єдності прекрасного, справедливого та істинного. Більш того, за нинішньої доби глобалізації та поширення інформаційних технологій філософські шукання не долають розрив між науковою істиною та її моральною конотацією, що, на погляд автора, підштовхує світ до подальших гуманітарних катастроф.

А відтак, Хміль В.В. вважає, що етична (а разом із нею і релігійна) думка повинні не супроводжувати історичний процес, а випереджати людську діяльність; більш того, на його погляд, буття має бути впорядкованим мораллю. Таку компетенцію філософії надає те, що саме вона явила собою осьовий час в історії людства (К.Ясперс), народивши ті принципи, що відділили епоху варварства від епохи цивілізації.

Шабанова Ю.О. (професор НГУ) у доповіді «Практична філософія: запити сучасності та роздуми про їх здійснення» винесла на розсуд проект змістовного оновлення практичної філософії, яку вона визначає як «сферу філософської культури мислення та усвідомленої практики відповідальності».

Оцінюючи сучасні обставини, автор бачить проблему не стільки у «прагматичному світі», фрагментарному і несхильному до діалогу, скільки в самій філософії, якій притаманний надмірний академізм, розмаїття поглядів якої веде до релятивізації смислів, яка розгалужена на дисципліни і напрямки, що конфліктують і замикаються на самих собі.

На думку Шабанової Ю.О., відновлення плідного діалогу між філософією та суспільством, за якого буде здійснена ненав'язлива та осмислена імплементація філософських ідей у повсякденне життя, стане можливим через повернення філософії практичного виміру. При цьому Шабанова Ю.О. гранично розширює поняття «практичної філософії» згідно з первинним історичними ремінісценціями. Не тільки етична проблематика входить в її коло, але й право, економіка, політика, антропологія, естетика, а також і біоетика, екологія, філософія науки, аксіологія. Саме у цьому аспекті філософія мусить поділитися з суспільством своїми знаннями та вміннями: «Практична філософія

сьогодні – це введення в соціальну та особистісну сферу культури філософського мислення, перенесення філософської компетентності в соціальну, професійну, індивідуальну практику життя. Йдеться, перш за все, про вміння аналізувати, аргументувати, імплемувати, інтерпретувати, визначати диспозиції, наводити слушні приклади, ставити проблемні питання, грамотно заперечувати, актуалізувати, визначати та використовувати концепти тощо.» При цьому, звичайно, автор підкреслює, що практичність філософії означає не моралізаторство про практичність, а навпаки, особистісну і прикладну дієвість мислячого.

Варшавський О.П. (доцент ДНУЗТ) у доповіді «Етичне підґрунтя теорії пізнання Мартіна Гайдеггера» представив інтерпретацію останньої, виданої за життя книги Гайдеггера «Що зветься мисленням?». Він спробував обґрунтувати, що думка про мислення видатного німецького філософа ненавмисно і недекларативно розгортається в «матриці» євангельського світогляду.

Іntenціональність мислення від суб'єкта до суб'єкта є відмінною. І не кожна із них природним чином приводить до пізнання чистої сутності явищ. Згідно з Гайдеггером, лише та мисль виходить назустріч до даного людині буття, що по суті своїй являє собою *дякування*. Це значить, що мислиме – буття на відміну від суцього – не придумується мислителем *для себе* за допомогою його вольового рішення. Мислити значить *поминати*, віддаючи мислимому належне. Не у сенсі повертати назад позичене, взяте тимчасово у борг. А навпаки, благословляти задалегідь дароване, яке при цьому залишається з мислячим. Тож мислення за Гайдеггером уперше проявляє всі атрибути християнської *любові*: і поминання як молитовна зосередженість, і ввічливість як відкритість назустріч, і слухняність як благочестиве смирення.

Найважливішими наслідками цього повороту в епістемології, на погляд Варшавського О.П., є ось що. Пізнавати і ставитися – це не відмінні й не віддільні акти людської свідомості, як це традиційно здавалося для західної філософської та наукової думки, починаючи вже від Аристотеля. Розуміти значить спершу мати особливе розуміюче ставлення. Те, як ми ставимось до суцього, визначає те, що нам від нього доступно. Поки ми не дякуємо тому, що є,

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ми відчужені від того, що є. Найглибшою невдячністю є наша необдуманість. Особлива мисленнєва зібраність у дякуванні є такою, що випереджає всяке практичне діяння і всяку можливість діяти.

А відтак, філософія стає практичною не тоді, коли вона навіює певну мораль, а тоді, коли її мислення у принципі містить «дякувальну інтенціональність». Власне, цим вона відрізняється від наукового експансивного підходу до сушого, мислення якого нагадує автору мисливство, тобто певну заінтересовану гонитву за предметом.

Снітько Д. Ю. (доцент ДНУЗТ) виступив із темою *«Воля до істини у філософії прагматизму»*, в якій він звернув увагу на «волю до істини» як один із екзистенціалів людського існування, ставлячи задачу проаналізувати його в контексті проблематики філософії прагматизму.

Слідом за Ч. Пірсом, філософське (і в більш широкому сенсі, людське) мислення він розділяє на «сумнів» та «вірування»: перше – питальне прагнення до пізнання, друге – результат цієї рішучості, що реалізується у «задовільній істині». Рух від першого до другого він витлумачує як шлях від дискомфорту до комфорту, єдність його обґрунтовується практично: «Воління трансформується у практичну діяльність, коли людина впевнена у доцільності певного способу розуміння світу і ставлення до нього. Воля й суб'єктивна істина, відтак, поєднуються у практиці.» При цьому практика виступає ще й чинником корекції вірування щодо його більшої відповідності до реальності: істинним є те, що є більш корисним.

Проте, Снітько Д.Ю. дивиться на корисність глибше, ніж утилітаристи: істина пізнається не тому, що її задалегідь визначає окреме від неї благо, а тому, що вона і є благом. А відтак, якщо прагматики схильні нівелювати поняття істини, зводячи його до ситуативного вірування, залежного від варіативності практики, то Снітько Д.Ю., навпаки, доводить, що «вірування» – не довільне, що в ньому первинно міститься шукане, а саме, інваріантне, визначене наперед уже у волі до істини. Це воління нерозкладно вбирає в себе не тільки практичний мотив мислення, але і теоретичний.

Якщо філософське мислення – це пам'ять, анамнезис, то особливий інтерес становить його

зворотний бік – забуття. Доповідь Хміль Т.В. (доцент Дніпропетровського регіонального інституту державного управління – ДРІДУ) *«Забуття як соціальний феномен»* представила цей феномен у контексті суспільних змін. Автор показала як позитивні, так і негативні його наслідки.

У період великих соціальних перетворень забуття спрямоване на досягнення конкретних цілей: «Уніфікація суспільства шляхом його своєрідного «перезавантаження»; забезпечення стабільності на основі формування суспільного консенсусу; створення нової ідентичності суспільства та індивідуума. Забуття стає потужним позитивним чинником, що знімає проблему традиції і дозволяє повернути нові соціокультурні ресурси, що були раніше виведені із системи суспільних перетворень, однак реалізація самого процесу забуття залежить від характеру суспільних стосунків.»

Якщо такі стосунки авторитарні, то забуття може стати примусовим, наприклад, в якості цензури, фальсифікації історії, замовчування фактів, моделюванням майбутнього через корекцію минулого, пропагандистського провокування історичних комплексів замість чеснот і достоїнств. Ця проблема стає тим більше актуальною в інформаційну епоху, зі зростанням технічних можливостей збереження та примноження інформації.

Роботу секції *«Історія філософії»* відкрив Малівський А.М. (доцент ДНУЗТ) доповіддю *«Розробка Картезієм антропології як форма завершення революції Коперника»*, в якій він репрезентував свою радикальну версію у пересмисленні спадщини Декарта, а саме у такому ключі: «Вихід за межі уявлень про наївність його позиції та доцільність уваги до метафізики.»

На погляд Малівського А. М., одним з найбільш вагомих чинників формування метафізики Декарта була наукова революція Нового часу, започаткована Коперником.

На аналізі широкого масиву дослідницької літератури автор довів, що основні підходи до тлумачення форм відображення революції Коперника роблять акцент на поверховості техноморфної рецепції у спадщині Декарта. А відтак, він вказує на правомірність зосередження уваги на антропологічному вимірі в інтерпретації картезіанської метафізики. Обґрунтування своєї

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

позиції Малівський А.М. знаходить в особливій значущості для Картезія задач самопізнання та саморозбудови людини.

Загальне уявлення про філософію представили проф. Петрушов В.М. і доц. Толстов І.В. (Український державний університет залізничного транспорту – УДУЗТ, м. Харків) у спільній доповіді «*Філософія як відповідь на виклики епохи*». Вони знаходять неминуще значення філософії у класиці, передусім, у питаннях, поставлених Кантом і Гегелем. Проте, автори відзначили те, що філософія пронизує повсякденну життя: «Здатність філософськи осмислювати навколишній світ, починаючи з раннього дитинства, – це якість, яку можна прищепити та розвинути, якість, що має найважливіше значення для успішного ведення громадської дискусії та відстоювання принципів гуманізму, які опинилися під серйозною загрозою в умовах насильства, що відбувається у світі, та напруги у міжнародних відносинах.»

Тарасова Н.Ю. (доцент НГУ) порушила питання: «*Яким бути філософському мисленню в інформаційному суспільстві?*» Вона стверджує, що «знання та інформація, стаючи стратегічним ресурсом держави, в розвитку процесів обміну інформацією засобами сучасних комп'ютерних та інших інформаційних технологій і комунікаційних служб, створюють принципово нові, безмежні можливості впливів на масову свідомість.»

А через те, на погляд Тарасової Н.Ю., визріла необхідність пошуку нової раціональності, етичного спрямування філософського мислення, синтезу позитивної критичної функції з духовною відвертістю у відкритому й сприйнятливому мисленні. У цьому зв'язку вона спирається на роздуми представників комунікативної та прагматичної лінії у сучасній філософії (К.-О. Апель, Р. Рорті та ін.), закликаючи до «синтезу критичної функції філософії та духовної відвертості у відкритому й сприйнятливому мисленні», що став би опорою розгубленого суспільства.

Виступ Айтова С.Ш. (доцент ДНУЗТ) «*Філософія історії та соціально-гуманітарне пізнання у сучасному світі*» був присвячений аналізу впливу філософії історії на сучасне соціогуманітарне пізнання. Він розглянув когнітивний вплив філософсько-історичних концепцій на історичну думку та на науки про суспі-

льство та людину. Автор показав, що філософія історії сприяє підвищенню теоретичного рівня досліджень у соціально-гуманітарному пізнанні; розширює пробне поле та орієнтацію на аналіз глибинних основ суспільно-політичної динаміки; актуалізує осмислення перспектив та наслідків процесів соціально-культурного розвитку.

Власова О.П. (доцент ДНУЗТ) у тезах «*Парадигматика vs постпарадигматика: основні риси сучасної університетської науки*» піднімає питання про стосунки «норми» університетської освіти з її альтернативами, спираючись на відомий твір Т. Куна «Структура наукових революцій». Власова О.П. відстоює ту позицію, що намагається примирити «нормальну» та «революційну» науки. Вона вбачає у парадигмальній науці не тільки ознаку консерватизму, що гальмує розвиток, але – так само і тенденцію до збереження принципу антропоцентризму, коли «наукові об'єкти вивчаються насамперед за їхньою роллю для людини, за їх призначенням у її життєдіяльності, за їх функціями для розвитку людської особистості та її удосконалення.»

Захарчук О.Ф. (доцент НГУ) у доповіді «*Аналіз ідеї харизматичного лідерства в контексті соціально-філософських поглядів Фрідріха Ніцше*» дослідив поняття харизматичного лідерства, яке він вивів із ірраціональних аспектів філософії Ф. Ніцше. Автор провів аналіз можливих позитивних і негативних аспектів при появі харизматичного лідера для вітчизняного політичного процесу. Він упевнений, що якщо харизматик не буде опосередкований цінностями, то він необхідним чином схильний до узурпації державної влади та встановлення авторитарної диктатури.

Паращевіна О.С. (доцент ДНУЗТ) у репрезентованих тезах «*Християнство в філософії Г.С. Сковороди*» представила загальний аналіз поглядів видатного українського мислителя Г. Сковороди щодо особливостей тлумачення ним християнської традиції. Автор стверджує, що християнське вчення віддзеркалюється у філософії Г. Сковороди в якості особливого деїзму, коли воля божественна та воля людські протиставляються.

Жижченко В.П. (доцент НГУ) у доповіді «*Мова як фактор розвитку культури*» представив результати аналізу мови в її взаємозв'язку з

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

культурою за допомогою категорій логіки і психології. Було показано, що мова, будучи важливим елементом культури, не обмежується лише функцією передачі інформації. Автор встановив, що кожна національна мова є накопичувачем історичного досвіду її носіїв, засобом його збереження, є унікальним інструментом бачення світу і творчості, а багатство будь-якої мови є багатством культури людства.

Підбив підсумок конференції професор Шубін В.І., який відзначив, що практичність філософії визначається передусім її здатністю стимулювати розвиток наукових теорій. Наука,

замкнена на самій собі, «нормалізується», має схильність до догматизації. Тоді наукові викладки стають передбачуваними, нові факти без філософських ідей не виникають, а наукове самовідтворення втрачає свій творчий потенціал. Утримання ж інститутів, які не є джерелом інновацій, стає для суспільства тягарем. А через те, підкреслив Шубін В.І., наука потребує дієвого впливу філософського мислення, яке здатне розширювати та змінювати онтологічні горизонти світосприйняття, парадоксально схоплювати мінливі процеси, віднаходити інші точки зору.

А. П. ВАРШАВСКИЙ^{1*}

^{1*}Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (Днепро), эл. почта wasistist@gmail.com; ORCID 0000-0003-3601-0131

ФИЛОСОФСКОЕ МЫШЛЕНИЕ КАК ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ: ПО МАТЕРИАЛАМ КОНФЕРЕНЦИИ

О. Р. VARSHAVSKYI^{1*}

^{1*}Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Dnipro), e-mail wasistist@gmail.com; ORCID 0000-0003-3601-0131

PHILOSOPHICAL THINKING AS TIME IMPERATIVE: BASED ON CONFERENCE PROCEEDINGS